УДК 373.5.014;303.444:005.412 **DOI: 10.32626/2309-9763.2018-25.161-166**

Дмитро Пузіков
Dmytro Puzikov

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ГОТОВНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

EMPIRICAL STUDY OF PREPAREDNESS OF SUBJECTS OF EDUCATIONAL ACTIVITY FOR FORECASTING OF DEVELOPMENT OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

У статті представлено результати емпіричного дослідження стану готовності суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти, проведеного автором. Одержані результати свідчать, що стан означеної готовності більшості респондентів є незадовільним, але більшість опитаних бажає поліпшити стан своєї готовності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти.

Ключові слова: *розвиток загальної середньої освіти; освітньо-педагогічне прогнозування; суб'єкти освітньої діяльності; готовність суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти; емпіричне дослідження.*

Аналіз наукових літературних джерел із освітньо-педагогічної прогностики, результати цього емпіричного дослідження свідчать про існування суперечності між потребами системи загальної середньої освіти щодо прогнозування її розвитку і готовністю (підготовленістю) суб'єктів освітньої діяльності до задоволення цих потреб шляхом участі в процесі освітньо-педагогічного прогнозування задля розроблення відповідних освітніх прогнозів. Тому постає необхідність дослідження й вирішення проблеми готовності (підготовленості) суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти, котрій присвячено цю статтю. Вирішення зазначеної проблеми, з одного боку, пов'язано з подальшим становленням освітньо-педагогічної прогностики, теорії і методології прогнозування розвитку загальної середньої освіти. З іншого боку, її вирішення також залежить від розв'язання теоретичних і прикладних завдань підготовки суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку системи загальної середньої освіти в процесі вищої і післядипломної педагогічної освіти, розвитком внутрішньошкільної методичної (науково-методичної) роботи, яка теж сприятиме досягненню вказаної готовності. Визначення актуального стану зазначеної вище готовності суб'єктів освітньої діяльності в Україні - це одна з передумов організації і здійснення ефективної підготовки їх до прогнозування розвитку загальної середньої освіти.

До останніх наукових публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми (і на які спирається це дослідження) можна віднести праці О.М. Топузова (розвиток освітньо-педагогічної і дидактичної прогностик) [5], С.Д. Максименка (психолого-педагогічні засади дослідження й формування готовності особистості до діяльності) [1], Л.А. Онищук (концептуальні засади прогнозування розвитку загальної середньої освіти) [2], Д.О. Пузікова (теоретична модель прогнозування розвитку загальної середньої освіти [4], методика підготовки суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти [3]).

Важливим для цього дослідження є визначення понять "підготовка суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти" і "готовність суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти", подані в науковій

© *Дмитро Пузіков, 2018*

літературі [3]. Перше визначається як "освітня діяльність щодо підготовки" [3, с. 78]. Друге поняття тлумачиться як "узагальнений результат такої підготовки, певний рівень здатності суб'єкта освітньої діяльності (фізичної особи) до прогнозування розвитку загальної середньої освіти", що визначається сформованістю ціннісно-мотиваційного, когнітивного й операційно-діяльнісного складників цього утворення [3, с. 79].

Найзагальнішою науковою проблемою, якій присвячено цю статтю є проблема прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Менш загальною, але не менш важливою є похідна проблема підготовки суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Не вирішеною раніше частиною цих загальних проблем, виділенню і вирішенню котрої присвячується ця стаття, є визначення стану готовності суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти за допомогою емпіричного дослідження, обгрунтування шляхів підготовки суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти на основі аналізу його результатів.

Метою статті є визначення стану готовності й перспектив підготовки суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти на основі результатів емпіричного дослідження (анкетного опитування), здійсненого автором.

Прогнозування розвитку загальної середньої освіти неможливе без наявності суб'єктів освітньої діяльності, підготовлених (готових) до ефективної участі в цьому процесі. Таким чином, постає два важливих завдання: по-перше, визначення стану готовності означених суб'єктів до прогнозування розвитку загальної середньої освіти; по-друге, визначення шляхів і розроблення науково-методичного (і методичного) забезпечення, необхідного для організації та здійснення підготовки цих суб'єктів до прогнозування вказаного вище об'єкта. Зауважимо, що успішне розв'язання другого завдання залежить від результативного виконання першого.

Задля здійснення емпіричного дослідження стану готовності суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку системи загальної середньої освіти автором розроблено методику й бланк анкетного опитування. Структура зазначеної анкети складається з чотирьох частин: вступної (пояснення та інструкція респондентам), професійної (запитання, що безпосередньо стосуються мети опитування), основної (запитання щодо стану готовності респондентів до прогнозування розвитку загальної середньої освіти), завершальної (подяка й побажання успіху). У змісті запитань основної частини анкети враховано компонентний склад (ціннісно-мотиваційні, когнітивні, операційно-діяльнісні складники) готовності суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти, запропонований автором [3, с. 79].

У ході дослідження опитано 328 респондентів із Київської, Полтавської та Чернігівської областей і м. Києва (педагогічних працівників, керівників і заступників керівників шкіл, працівників органів управління освітою, викладачів закладів вищої і післядипломної педагогічної освіти).

Характеристика вибіркової сукупності дослідження. Запитання професійної (демографічної) частини анкети дали змогу встановити посаду, тривалість педагогічного стажу, наявність наукового ступеня і вченого звання, педагогічного звання і кваліфікаційної категорії опитаних суб'єктів освітньої діяльності.

Більша частина респондентів є вчителями, які працюють у закладах загальної середньої освіти (56,1 % опитаних). Другою за чисельністю групою респондентів є директори й заступники директорів закладів загальної середньої освіти (29 % опитаних). Серед інших груп суб'єктів освітньої діяльності, які взяли участь в опитуванні можна виокремити такі (за зменшенням частки групи у вибірковій сукупності дослідження): представники інших категорій педагогічних працівників (6,1 % опитаних); керівники (викладачі) інститутів післядипломної педагогічної освіти (5,2 % опитаних); керівники (заступники керівників) районних (міських) органів управління освітою (1,5 % опитаних); керівники (працівники) науково-методичних центрів відділів (управлінь) освітою (1,5 % опитаних), викладачі закладів вищої освіти (учителі закладів загальної середньої освіти за сумісництвом) (0,6 % опитаних).

Переважна більшість респондентів (88,4 % опитаних) указала свій педагогічний стаж. Частина респондентів (11,6 %) не зазначила його. Педагогічний стаж до 10 років має 13,4 % респондентів, від 11 до 20 років - 20,1 %, від 21 до 30 років - 35,1 %, від 31 до 40 років - 13,4 %, більше 41 року - 6,4 %. Середня тривалість педагогічного стажу серед респондентів, які вказали його - 23,4 роки. Стверджуємо, що в опитуванні узяли участь педагогічні працівники, які належать до різних вікових груп, мають різну тривалість педагогічного стажу.

У незначної частини респондентів (4,6 %) є науковий ступінь: доктора наук (0,6 % опитаних), кандидата наук (4,0 % опитаних). У переважної більшості респондентів (95,4 %) науковий ступінь відсутній. Учене звання мають 2,7 % респондентів: професора - 0,6 % опитаних, доцента - 1,2 %, старшого наукового співробітника - 0,9 %. У переважної більшості респондентів (97,3 %) вчене звання відсутнє.

Педагогічні звання відсутні в більшості респондентів (52,5 %). У представників меншої частини респондентів є педагогічне звання: у 25,9 % опитаних - педагогічне звання "вчитель-методист" ("вихователь-методист" тощо); у 21,6 % - "старший учитель" ("старший вихователь" тощо).

Кваліфікаційну категорію мають 96,6 % респондентів: вищу кваліфікаційну категорію - 58,2 % опитаних, спеціалістами першої категорії є 20,4 % опитаних, другої - 5,2 %, спеціалістами - 12,8 %. Відсутність кваліфікаційної категорії зазначили 3,4 % респондентів.

Як бачимо, у виборці дослідження представлено суб'єктів освітньої діяльності, які перебувають на різних педагогічних (науково-педагогічних) і управлінських посадах, мають різний за тривалістю педагогічний стаж, неоднакові рівні кваліфікації. Однак усіх опитаних поєднує зв'язок із системою загальної середньої освіти.

Зазначимо, що репрезентативність вибірки дослідження може дещо обмежувати досить значна частка респондентів, які є директорами (заступниками директорів закладів загальної середньої освіти (29 %, тобто кожен четвертий з опитаних). Як правило, реальне співвідношення між керівництвом і педагогічним колективом закладу загальної середньої освіти в декілька разів більше. Однак, ця обставина не впливає на репрезентативність вибірки суттєво, оскільки "прогнозування, яке тісно пов'язане з плануванням, є однією з найважливіших функцій як управлінської діяльності загалом, так і управління в сфері освіти" [4, с. 129]. Таким чином, керівництво закладу загальної середньої освіти є однією з найважливіших груп суб'єктів прогнозування розвитку загальної середньої освіти, від якої очікують найактивнішої участі в організації та здійсненні цього процесу.

Відповіді респондентів на запитання основної частини анкети. Призначенням запитань основної частини анкети було одержання емпіричної інформації про стан готовності опитаних суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Послідовність і зміст запитань цієї частини анкети визначено відповідно до зазначеної мети, із урахуванням обґрунтованої автором [3, с. 79] структури готовності суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти.

Важливим складником готовності суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти є мотиваційний, тобто їхні потреби, мотиви, ціннісні ставлення тощо, що зумовлюють здійснення ними прогнозування розвитку загальної середньої освіти та пов'язаних із нею освітніх об'єктів [3, с. 79].

Результати проведеного емпіричного дослідження свідчать, що мотиваційну складову готовності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти сформовано в більшості опитаних суб'єктів освітньої діяльності.

Абсолютна більшість респондентів вважають, що розвиток закладів загальної середньої освіти необхідно прогнозувати (94,5 % опитаних). Лише незначна частка опитаних (1,2 %) дотримується протилежної точки зору. Не мали відповіді на запитання про необхідність прогнозування розвитку закладів загальної середньої освіти 4,3 % респондентів.

Абсолютна більшість респондентів вважає, що розвиток закладів загальної середньої освіти необхідно також прогнозувати на рівні міста, району, області (91,8 % опитаних). Не згодні з цим твердженням 1,5 % респондентів, не мали відповіді 6,7 % опитаних.

Більшість респондентів погоджуються (40,2 % опитаних) і більшою мірою погоджуються (33,9% опитаних) особисто брати участь у прогнозуванні розвитку певного закладу загальної середньої освіти (разом - 74,1 % опитаних). Коливається 11,9 % респондентів (дали відповідь "так, і ні"). Значно менша частка респондентів не погоджується (1,8 % опитаних) і більшою мірою не погоджується (4,9 % опитаних) особисто брати участь у прогнозуванні розвитку певного закладу загальної середньої освіти (разом - 6,7 % опитаних). Не змогли дати відповідь щодо свого бажання або небажання особисто брати участь у прогнозуванні розвитку певного закладу загальної середньої освіти 7,3 % респондентів.

Дещо менша частина респондентів (однак майже дві третини від них) також погоджується (35,1 % опитаних) і більшою мірою погоджується (30,8 % опитаних) особисто брати участь у прогнозуванні розвитку закладів загальної середньої освіти свого міста, району, області (разом - 65,9 % опитаних). Вагаються щодо особистої участі в такій діяльності 16,4 % респондентів. Так само, як у випадку з попереднім запитанням, значно менша частка респондентів не погоджується (6,1 % опитаних) і більшою мірою не погоджується (4,0 % опитаних) особисто брати участь у прогнозуванні розвитку закладів загальної середньої освіти свого міста, району, області (разом - 10,1 % опитаних). Не мають відповіді на це запитання 7,6 % опитаних.

Відповіді на два попередні запитання розвіюють міф про принципове небажання вчителів та інших суб'єктів освітньої діяльності особисто долучатися до прогнозування розвитку свого закладу загальної середньої освіти, інших складників системи загальної середньої освіти, що можуть стати об'єктами освітньо-педагогічного прогнозування.

Загалом, респонденти засвідчили досить високий рівень умотивованості щодо участі в прогнозуванні розвитку як загальної середньої освіти загалом, так і свого закладу о с в і т и . Таким чином, можна стверджувати про сформованість мотиваційного складника готовності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти в більшості опитаних суб'єктів освітньої діяльності.

Однак відповіді респондентів свідчать про досить низький рівень сформованості когнітивного (знаннєвого) складника їхньої готовності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Цей складник охоплює знання суб'єктів освітньої діяльності про об'єкти прогнозування, про теорію і методику прогнозування розвитку загальної середньої освіти [3, с. 79] Більшість опитаних суб'єктів освітньої діяльності не вважають (50,3 %) чи більшою мірою не вважають (36,0 %) себе достатньо підготовленими до застосування теорії й методики освітньо-педагогічного прогнозування (разом - 86,3 % опитаних). Вагаються з відповіддю 1,9 % респондентів (вказали "так, і ні"). Лише незначна частка респондентів уважає себе підготовленими (7,0 % опитаних) чи більшою мірою підготовленими (2,7 % опитаних) до застосування означених теорії й методики (разом - 9,7 % опитаних). Не мають відповіді на це запитання 2,1 % респондентів.

Утім, дослідження стану сформованості в респондентів когнітивного складника зазначеної готовності дало нам змогу встановити, які об'єкти прогнозування, на їхню думку, є найважливішими для прогнозування розвитку закладів загальної середньої освіти. А з'ясувавши важливість цих об'єктів прогнозування для респондентів можна окреслити їх потенційні запити щодо здобуття прогностичних знань, пов'язаних з розробленням прогнозів розвитку цих об'єктів. Результати опитування дали змогу ранжувати ці об'єкти за їхньою важливістю для прогнозування розвитку закладів загальної середньої освіти на думку опитаних (які могли обрати декілька варіантів відповіді), а саме:

- розвиток педагогічного колективу (професійних якостей вчителя) - 77,3 % опитаних;
- розвиток учнівського колективу (особистості учня) - 54,9 % опитаних;
- методи й засоби навчання (виховання) - 59,5 % опитаних;

- форми організації навчання (виховання) - 57,6 % опитаних;
- розвиток методичної (науково-методичної) роботи в закладі освіти - 56,7 % опитаних;
- розвиток системи управління закладом освіти - 56,1 % опитаних;
- шкільний компонент змісту освіти - 51,4 % опитаних.

Таким чином, найважливішим для респондентів об'єктом прогнозування є розвиток педагогічного колективу (професійних якостей вчителя), а найменш важливим - шкільний компонент змісту освіти. Варіант "не маю відповіді" обрало 4,6 % респондентів.

Про сформованість третього, операційно-діяльнісного, складника вказаної готовності може свідчити досвід прогнозування розвитку загальної середньої освіти [3, с. 79]. На жаль, результати опитування свідчать, що більша частина респондентів не має досвіду здійснення прогнозування розвитку закладу загальної середньої освіти (закладів загальної середньої освіти міста, району, області). Більшість респондентів (69,8 % опитаних) не залучалися до здійснення (і не здійснювали самостійно) прогнозування розвитку закладу загальної середньої освіти (закладів загальної середньої освіти міста, району, області). Менша частка респондентів (18,9 % опитаних) залучалася до здійснення (у т. ч. здійснювали самостійно) прогнозування розвитку закладу загальної середньої освіти (закладів загальної середньої освіти міста, району, області). Не мали відповіді на це запитання 11,3 % респондентів.

Переважна більшість респондентів бажає (60,7 % опитаних) чи більшою мірою бажає (29,6 % опитаних) підвищити рівень своєї обізнаності з теорією й методикою освітньо-педагогічного прогнозування (разом - 90,3 % опитаних). Вагаються (відповіли "так і ні" лише 4,9 % респондентів. Більшою мірою не бажає підвищувати рівень своє обізнаності з цього питання лише 2,1 % респондентів. Не мали відповіді на це запитання 2,7 % респондентів. Таким чином, абсолютна більшість опитаних суб'єктів освітньої діяльності прагнуть поліпшити стан своєї готовності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти шляхом оволодіння його теорією і методикою.

Проведене опитування дає змогу стверджувати, що більшість респондентів пов'язує перспективи своєї підготовки до прогнозування розвитку загальної середньої освіти з процесом формальної (підготовка майбутніх учителів у закладах вищої освіти) і неформальної освіти (підвищення кваліфікації педагогічних працівників), з такими формами методичної (навчальної) роботи як освітній тренінг, постійно діючий методичний (практичний) семінар тощо.

Вивчення наукових літературних джерел із проблеми дослідження, аналіз і наукове узагальнення емпіричних даних, одержаних у ході емпіричного дослідження стану готовності суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти дає змогу сформулювати його висновки.

Дослідження процесу підготовки суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти (і його результату - стану їх готовності до зазначеного прогнозування) є однією з важливих передумов практичного втілення вітчизняної системи освітньо-педагогічного прогнозування.

Результати емпіричного дослідження засвідчують, що переважна більшість опитаних суб'єктів освітньої діяльності не готові до здійснення прогнозування розвитку загальної середньої освіти. Це твердження зумовлено тим, що хоча переважна більшість опитаних і мотивовані до участі в прогнозуванні розвитку загальної середньої освіти загалом і своєї школи зокрема (тобто в них сформовано мотиваційний складник готовності до зазначеного прогнозування), переважна більшість із них не обізнані з його теорією і методикою (тобто в них не сформовано когнітивний складник готовності), не мають практичного досвіду такої прогностичної діяльності (відсутній операційно-діяльнісний складник готовності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти).

Позитивним є той факт, що абсолютна більшість респондентів бажає одержати необхідні знання й досвід, тобто пройти відповідну підготовку.

Отже, результати емпіричного дослідження свідчать про необхідність організацій і здійснення цілеспрямованої підготовки суб'єктів освітньої діяльності до прогнозування розвитку загальної середньої освіти. А така підготовка зумовлюватиме необхідність розкриття та обґрунтування складнішого конструкту, - прогностичної компетентності суб'єктів освітньої діяльності.

Перспективи подальших досліджень пов'язано з обґрунтуванням прогностичної компетентності суб'єктів освітньої діяльності, розкриттям її компонентного складу, розробленням методики формування її в процесі професійної підготовки й підвищення кваліфікації вчителів.

Список використаних джерел

1. Максименко С.Д. Готовність до діяльності / С.Д. Максименко // Енциклопедія освіти. / Акад. пед наук України, головний ред. В.Г Кремень. - Київ : Юрінком Інтер, 2008. - С 137-138
2. Онищук Л.А. Концепція прогнозування розвитку загальної середньої освіти / Л.А. Онищук. - Київ : Інститут педагогіки НАПН України, Педагогічна думка, 2016. - 36 с.
3. Пузіков Д.О. Методика підготовки суб'єктів освітньої діяльності до застосування теоретичної моделі прогнозування розвитку загальної середньої освіти / Д.О. Пузіков // Український педагогічний журнал. - 2018. - № 2. - С. 75-82.
4. Пузіков Д.О. Теоретична модель прогнозування розвитку загальної середньої освіти / Д.О. Пузіков // Український педагогічний журнал. - 2017. - № 4. - С. 128-137.
5. Топузов О.М. Педагогічна прогностика: теоретико-методична основа прогнозування розвитку педагогічних наук і педагогічної практики / О.М. Топузов // Рідна школа. - 2014. - № 7. - С. 32-38.

The article presents the results of empirical study of the state of preparedness of the subjects of educational activity for forecasting of development of general secondary education, carried out by the author.

The study of the process of preparing of subjects of educational activity for forecasting of development of general secondary education (and its result - the state of their preparedness for this forecasting) is one of important prerequisites for a practical implementation of national system of educational and pedagogical forecasting.

The results of empirical research indicate that the vast majority of respondents are not prepared for forecasting of development of general secondary education. This assertion is due to the fact that, although the vast majority of respondents are motivated to participate in forecasting of development of general secondary education and their schools too (they have formed the motivational component of preparedness for this), the vast majority of them are not informed of its theory and methodology (they have not formed a cognitive component of preparedness), do not have practical experience in such a forecasting activity (there have not formed operational component of preparedness for forecasting of development of general secondary education).

Positive is the fact that an absolute majority of respondents want to get the necessary knowledge and experience, to undergo appropriate training.

Thus, the results of empirical study indicate the need for organization and realization of the preparation of the subjects of educational activity for forecasting of general secondary education development. And such training will determine the need for disclosure and foundation of more complex construction - the forecasting competence of subjects of educational activity.

The prospects for further researches are related to the substantiation of forecasting competence of subjects of educational activity, the disclosure of its component composition, the development of methodology for its formation in the process of professional training and advanced training of teachers.

Key words: *development of general secondary education; educational and pedagogical forecasting; subjects of educational activity; preparedness of subjects of educational activity for forecasting of development of general secondary education; empirical study.*